

6. Кацнельсон С.Д. Речемыслительные процессы / С.Д. Кацнельсон // Вопросы языкознания. – 1984. – № 4. – С. 3-12.
7. Коломійцева В. Явище плеоназму в українському синтаксисі / Вікторія Коломійцева // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 33-40.
8. Словник тропів і стилістичних фігур / [автор-укладач В.Ф. Святовець]. – К. : ВЦ “Академія”, 2011. – 176 с.
9. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.”, 2004. – 752 с.
10. Lehmann C. Pleonasm and hypercharacterisation / Christian Lehman // Boij G., Marle J. Yearbook of Morphology. – NY : Springer., 2005. – P. 119154.

Summary. The article focuses on pleonasm as a source of language emphasis and presentativeness in the Y. Andrukhovych' linguistic style. Pleonasm is based on the redundancy of verbal representation of content that is realized in the semantic and structural elements of the expression.

Key words: pleonasm, redundancy, individual style.

УДК 81'367.63:811.161.2'282(477.43)

Б.О. Коваленко, Н.Д. Коваленко

СЛУЖБОВІ СЛОВА ТА ВИГУКИ В ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті проаналізовано функціонування службових частин мови і вигуків у граматичній системі західноpodільських говірок. Матеріалом для дослідження послуговували зв'язні тексти діалектного мовлення, у яких найповніше виявляються характерні риси говірок на граматичному рівні. Засвідчено перевагу побутування у говірках літературного стандарту, визначено низку особливих рис вживання службових слів і вигуків.

Ключові слова: службові слова, вигуки, західноpodільські говірки, текст.

Сучасна українська діалектологія долає новий рівень, визначає нові завдання через переорієнтацію на докладний, повний опис окремої говірки як системи на матеріалі текстів (записів невимушеного діалектного мовлення), у яких відбиваються найтонші риси формальної структури й семантики, наявний ключ до пояснення природи мовних явищ. Важливим є “... пізнання рідної мови, законів її розвитку, діалектологічних відмін, і врешті – самої душі народу, цебто ґрунту, що на ній зростає вся та краса” [4, 102].

Текст зв'язного усного мовлення носіїв говірки як основне джерело інформації про мову, методи фіксації такого матеріалу розглядалися в працях С.П. Бевзенка, П.Ю. Гриценка, Л.Л. Касаткіна, К.Ф. Германа, І.Г. Матвіяса, К.Д. Глуховцевої, Н.В. Гуйванюк та ін. Тексти уможливають найповніше дослідження говірки не тільки на всіх мовних рівнях (від фонетичного до синтаксичного), а й пізнання мовленнєво-мисленнєвих процесів людини, її духовної сутності, сприйняття навколишнього світу. Лише на такому матеріалі можна спостерігати специфіку функціонування, частоту вживання мовних одиниць, їх передбачувану й непередбачувану сполучуваність. Лінгвогеографічні праці, матеріали, зібрані за спеціальними програмами-питальниками, є цінними, але мають інші завдання і не можуть повно й системно відтворити особливості окремої говірки.

Вивчення структури говірки спирається на текст і водночас цілеспрямовано обмежене цим текстом. Дослідження мовлення населених пунктів Західного Поділля, яких переселили із зони затоплення (через будівництво Дністровської ГЕС), є важливим з огляду на актуальні завдання української діалектології щодо вивчення говірок переселенського характеру, їх функціонування у полілінгвальному середовищі, вплив на них у різні часи літературних мов та діалектів. Найповніше вивчити структуру говірок можливо насамперед на основі текстів діалектного мовлення.

Основні функції прийменників, сполучників і часток у досліджуваних говірках Західного Поділля мають ширшу порівняно з літературною мовою семантичну реалізацію і функціональне навантаження в сучасному діалектному мовленні переселенців.

Серед прийменників основу складають просторові, темпоральні та об'єктні. Найпоширенішими у вживанні є: *у* (*в, ў*), *з* (*с, зо*), *за, на*.

Мета вживання прийменника *з* (*с*) збігається з нормами літературної мови, але прийменник *зо* повністю заступив *зі*: *ўзи|м'і дай|у жом / |с'ічку / р'ізи|ниц'і з |с'іном / з куку|рузин'ам та|і так* (Бкт); *то|ї брат зо м'но|ју ў|чи|у|с'а |разом* (Др).

Високою продуктивністю характеризуються конструкції з прийменником *за*, що виражають просторові відношення: *та Вал'ка/ шо за хатою брата* (СУ); об'єктні відношення: *в'їдалас'а за т'кого / шо не х'т'їла / за розв'їдника* (Бкт); *то той Музул'ук б'їгаў за ним дв'ї ни'д'їл'ї* (Мрн); *ни' було за шо випраўл'ати* (Птр); *багато т'ребує грошеї за в'їнок* (Бкт). У досліджуваних говірках цей прийменник уживається при вказуванні на особу, яка виступає в якій-небудь ролі (як правило, в родинній обрядовості): *шо у тебе була за матку* (СУ); *буду їти до сус'їди за хресну* (Бак).

У західноподільських говірках спостерігаємо функціонування прийменника *до* в конструкціях з іменником у Р.в. здебільшого на позначення обставини місця: *ми ўже до машини ходили / ўноч'ї ходили* (Птр); *на плечох носили снопи до шл'аху* (Бкт); *туди до Николи ўс'о позаби'рали* (СУ).

Прийменник *на* вживається у сполученні зі З.в. при позначенні назви обряду (звичаю), що є орієнтиром при вираженні мети руху: *на по'лудни' їшли / з'рали музики* (Бкт); *як була на сорок дн'їў там/ по Мар'її* (СУ).

Прийменники *поблизу, близ, біля* в аналізованих текстах повністю заступлені прийменником *коло*: *там коло баб'ки воли сид'їли* (Птр); *тоже город тримає / той сам робит коло него* (СУ); *там коло баб'ки воли сид'їли / за хатою// там їх хата була* (Бкт); *коло церкви музика з'рала* (Мрн).

Спостерігаємо відсутність кон'юнктивів *проте, зате, однак* і активне вживання специфічного сполучника підрядності *но*, який має значення протиставності: *а воли там на пол'у / там їм варили / їа з'наў / шо їм там давали / і чи так х'т'їли чи шо / но н'їчого ни' було шо їїсти / бо л'уди їїли* (Бкт); *їа ше могла їо'му розўїдзати мате'матуку / но істор'її їа ни' ўчила* (СУ).

У структурі західноподільських говірок виявляємо підрядні сполучники *шоб, шоби*: *ст'р'ї л'уди ўже так х'т'ат ко'мус' дати / шоб' милостин'а була в'їд'Бога* (СУ); *ї ўже тоди по'кушала / соли / перчику / листочок / ну так / шоби буў добрий боричик* (Мрн); *а купити ни' було за шо / шоби купити чи дроў чи вугл'їў бри'кет // по'тому ўже їак на'чали платити б'їл'ше* (Бкт).

Найуживанішими власне-протиставними сполучниками у говірках Західного Поділля, як і в українській літературній мові [2, 61], є *а, але*: *ни' т'їл'ко са'ма на'їлас'а / але' хочу ко'мус' і дати боричику* (СУ); *маїу сорок сотих города / але половина ни' роди / а половина добрий город' / бо родит* (Мрн).

Центральну позицію серед підрядних сполучників з погляду вживання займає сполучник *як*. Рідше фіксуємо його у значенні сполучника *коли*, який приєднує підрядні речення часу: *купили ми'н'ї шал'їку чорну / їак ўже в'їдавас'а* (Бкт), *їак вариц'а картошка / і по'сол'у / тоди помас'т'у і потолочу* (СУ), *їак ўкр'їп зак'їпит* (Мрн); частіше у значенні сполучника умовності *якщо*: *їак маїу смитанку / то к'їдай'ї смитанки ў борич* (СУ); *а їак н'їде дошч* (Птр), *їак н'їсний ден' / мас'т'у ол'їїом з цїбул'койу / а їак ота'кї ден' / не' н'їсний / шк'варочк'їў ш'кар'їїу і салом мас'т'у* (Мрн).

Для вираження цільових семантико-синтаксичних відношень між підрядною та головною частинами в складнопідрядному реченні інформатори використовували сполучники *шоб (шоб')*, *шоби*: *купити не' було за шо / не' було грошиї / шоб'ї купити чи дроў чи вугл'їў бри'кет // по'тому ўже їак на'чали платити б'їл'ше* (СУ); *засувай'ї мн'асо / і три ча'са шоб' ту'шило'с'а там // шоб' не' дужи нап'алити / шоб' во'но не' виб'їгло черес верх* (Бкт).

Кон'юнктив *шо* вживається у значенні атрибута щодо назв істот (*гори' дужи са'м'її л'удин'ї / шо одна* (СУ)), назв неістот (*кол'госп / шо ми робили* (Бкт)). У висловленнях *їа з'наў / шо їа була ў чи'т'верт'їм клас'ї* (Птр), *не' думала / шо лшиус'а са'ма дожи'вати* (Мрн) сполучник має з'ясувальну семантику, що характерно і для інших українських говірок [3, 13].

Серед розмовних підрядних сполучників причини у говірках досліджуваної території найчастіше вживається *бо*: *вийшла об'їмл'їла / бо їа на дра'бниц'ї сто'їала / там мен'ї ска'зай'д'ат'ко ста'вай на дра'бнику / бо те'бе н'їмц'ї задушат* (СУ); *половина города ни' роди / бо сад / їа'рок туди // а половина добрий город' / бо родит* (Бкт).

Тексти засвідчують також паралельне вживання сполучників у сталих народних виразах: *в'їш'їти зуби ў банта 'голодувати'* (СУ) – *в'їш'їти зуби на банта* (Бкт, Мрн); *сто'їати шо пен' бї'з до'роги 'непорушно стояти'* (Плп) – *їак пен' б'їл'а до'роги* (Бкт, СУ). Специфічний діалектний прийменник *без* вживається і в суміжних наддністрянських і волинських говірках [1, 162].

В усному мовленні частки здатні виконувати різноманітні функції: підсилювальну, видільну, емоційно-експресивну, вказівну, модальну: *коло церкви / то буў клуб жи'ж' // с' церкви // ўже' ни' було церкви //* (СУ); *а от коли ўже' було // с'т'їка рок'їў // двац'їт' п'їат чи триц'їт' // но' а шо и'ж' // їа кажу / тї'пер бе'з' куп'їїки н'їгде н'їчого ни'ма //* (Бкт); *їа ўже нам аш тоди на парн'їках дали триц'їт' рубл'їў пост'їїних* (Мрн). Деякі частки можуть вживатися мовцями і для заповнення пауз.

Зазначимо, що діалектологічні програми-питальники, матеріали атласів передбачають фіксацію вигуків, за допомогою яких приганяють або відганяють свійських тварин і птахів. Тексти усного мовлення дають можливість описати вигуки, що передають різні емоції, почуття,

спонукають до дії, а також вказати на їх полісемічні властивості. У досліджуваних говірках Західного Поділля спостерігаємо найбільш активне поширення непохідних емоційних інтер'єктивів: *О! А! Ой! Ох!* Окрему групу складають вигуки, що можуть передавати різні експресивно-емоційні відтінки (від здивування, радості до роздратування, страху тощо): *Ану! Но! Ну! На! Ади! Адись! Гай-ну!*

Функціонування службових частин мови та вигуків у діалектному мовленні в основному збігається з літературною нормою та з іншими українськими говірками, однак службові слова мають менше навантаження та відносно невисоку представленість. Визначаємо менший вплив української літературної мови і більший – інших (суміжних і дистантних) говірок; багато особливостей пов'язано з функціонуванням архаїчних форм, деякі риси сформувалися під впливом фонетичних особливостей суміжних говірок (покутсько-буковинських, волинських, надністрянських та ін.).

Отже, виявлення у діалектних текстах усіх граматичних форм, морфологічних явищ і особливостей їх вживання уможливають створення на цій основі детальних описів говірок, визначення чинників впливу на граматичну систему.

Список скорочень назв населених пунктів

Бкт – с. Бакота, СУ – смт Стара Ушиця, Мрн – с. Мар'янівка, Птр – с. Патринці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Список використаних джерел

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія / С.П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – 246 с.
2. Городенська К.Г. Сполучники української літературної мови / Катерина Городенська. – К., Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.
3. Делюсто М.С. Граматика говірки у світлі тексту : автореф. дис. а здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Делюсто Марина Сергіївна. – К., 2010. – 20 с.
4. Річинський А. Рідна мова й лікар на провінції / Д-р А. Річинський // Рідна мова. – 1933. – Ч. 3. – С. 99-102.

Summary. In the article the functioning of syntactic parts of speech and interjections in grammatical system of Western-Podill'an dialects. The connected texts of dialect language, in which the characteristic features of dialects are shown on the grammatical level, where taken as a material for the research work. The advantage of literary standard usage in the dialects is testified; the number of specific features of syntactic parts of speech and interjections usage is specified.

Keywords: syntactic parts of speech, interjections, Western-Podill'an dialects, text.

УДК 81-116.3

Р.В.Козак

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “ЕКСПРЕСИВНЕ” – “ПРАГМАТИЧНЕ”

У статті розглянуто проблему експресивності крізь призму прагматики як пріоритетного напрямку сучасної лінгвістики. Автор чітко описує інтенції, що є основою експресивності висловлення, зазначає, що експресивність мовленнєвої одиниці більше визначається сукупністю цілей, з огляду на що можна лише умовно вказувати на домінування якоїсь із них. Основною метою експресивності є уможливлення адекватного сприйняття комунікативного наміру, досягнення запланованого перлокутивного ефекту, що у кінцевому результаті і визначає успіх інтеракції.

Ключові слова: експресивність, експресив, прагматика, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, ілокуція, перлокуція, інтеракція, інтенція, комунікативно-прагматичний підхід, адресат, мовець, висловлення.

Проблема співвідношення понять “експресивне” – “прагматичне” виокремлена в українському і зарубіжному мовознавстві нещодавно і тому є недостатньо вивченою, а, відтак, актуальною.